

fahs

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund

NUMMER 2 APRIL 2016 30. ÅRGANG

Kære medlemmer

Jubilæum

Frederiksborg Amts Historiske Selskab blev grundlagt i 1906, så vi kan altså i år fejre 110 års jubilæum.

Mange af vore medlemmer kan også opvise en ærværdig alder, og vi må takke for deres trofasthed overfor foreningen. De udgør den solide stamme i FAHS. Selv om ingen af dem trods alt har været med hele vejen!

Nye skud = nye medlemmer kommer glædeligvis stadig til. Det er bestyrelsens indtryk, at ”de gamle” er gode til at få nye interesserede med. Stor tak for det.

Bogomdeling

Atter i år kan vi ikke nok takke de mange hjælpsomme, der har delt arbejdet ud. Uden dem ville foreningen drukne i portoudgifter.

På bestyrelsens vegne
Niels Nielsen

Forsidebillede: Udsnit af Hans von Kniepers tegning af Helsingør 1582, med Kronborg, vagtskibet og toldboenden hvor Øresundstolden blev opkrævet.

Kontingent: kr. 200 for en husstand i 2016, dog 250 for firma/institution.

Kontingent indbetaling: Nordea,
Registreringsnummer: 2670
Kontonummer: 4374 709 599

FAHS

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Tryk: Nofoprint

Tilrettelæggelse og layout: Niels Nielsen (ansvh.) og Torben Bill-Jessen. FAHS udkommer 4 gange årligt, februar, april, august, november. Artikler sendes til redaktøren.

Bestyrelsen:

Niels Nielsen (formand og redaktør)
Margrethe Krogh Sørensen (n.form.)
Anders Alsløv (kasserer)
Verner Bylov Larsen (sekretær)
Eva Tønnesen
Susan Johnsen (suppleant)

Kontakt til foreningen:

fahs.post@gmail.com
Niels Nielsen, tlf. 4752 8408
niels@nielsenskiabby.dk
Vedr. medlemskab: Margrethe Krogh
margrethekrogh@gmail.com

På www.fahs.dk finder man bl.a. opdaterede oplysninger om udflugter og foredrag.

Desuden registeret til årbøgerne 1906-2000 samt en oversigt over de ældre årbøger, som foreningen stadig har til salg ved henvendelse til Niels Nielsen.

Den kunstinteresserede øresundstolder Morten Jensen (1553-1626)

Af Mogens Jensen

Helsingør år 1582 med Kronborg, toldboden, byen med Danske Kirke og Tyske Kirke og møllerne i baggrunden. Tegning af Hans von Knieper.

Indtil begyndelsen af det 17. århundrede hang der ikke megen billedkunst på danske vægge. Og slet ikke i borgerhjem. Det betød ikke, at stuerne var farveløse. Mange møbler var malede, oftest i rødt eller grønt, og ofte så gennemført, at man talte om en rød eller grøn stue. Der var kulørte hynder på bænke og stole, tæpper på borde og omhæng om himmelsenge. Og væggene kunne være smykkede med malede, mønstrede tapeter. Men billeder var der få af.

I det 17. århundrede *stod sansen for Billedkunst paa et besynderligt primitivt Staaede*, hedder den triste konstatering i Jørgen Styhrs værk om dansk grafik fra 1500-1800. Og i samme værk: *...en begejstret Interesse for Billedkunst, endsige en artistisk Opfattelse, var utænkelig*. Danmark befandt sig i *en materialistisk og mere primitiv Verden* end samhandelslande som England, Frankrig og ikke mindst Nederlandene.

Danskernes manglede interesse for billedkunst i modsætning til hollænderne er dog en sandhed med modifikationer. Det påviser Povl Eller i sin bog bygget på skifteprotokollerne fra Helsingør fra 1621 til 1660. Der findes fra begyndelsen af den behandlede periode hvert år boopgørelser med billeder, og deres antal vokser kraftigt i løbet af perioden. Fra århundredeskiftet kan der således påvises et stigende antal billeder i borgerlige skifter.

Der var imidlertid også billeder i helsingøranske borgerhjem allerede i det 16. århundrede.

I en undersøgelse af skifterne i Helsingør fra 1571 til 1621 finder Jørgen Olrik det første billede noteret i et skifte fra 1585, det næste i 1592. Herefter findes der stort set hvert år skifter med billeder i, dog ikke i noget talmæssigt stort omfang, bortset fra et skifte i 1599, hvor der i apotekerfruen Nille Bohmlos Johansdatters bo omta-

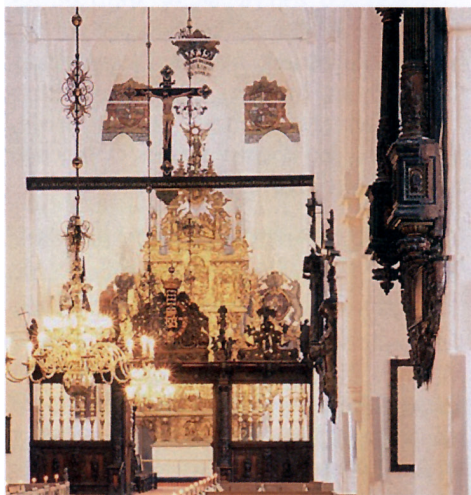
les seks malerier og tyve portrætter. Dertil to kobbertavler med den hollandske by Harlingen påmalet. Den ene tavle hang mod Stengade, den anden mod Stranden.

Disse tavler mere end antyder, at beboerne var hollandske tilflyttere eller efterkommere af sådanne. Og dermed kan der være givet en forklaring på det forholdsvis store antal billeder i hjemmet. Af de tusinder af billeder, der årligt produceredes i Holland, endte ganske mange som vægudsmykning i hollandske borgerhjem, og hollandske tilflyttere til Helsingør har sikkert taget denne boligskik med sig. I en vis forstand underbygges dermed Styhrs påstand om hollændernes kunstneriske forspring for danskerne.

Men så dukker pludselig en fjerdedel inde i århundredet et dansk bo op med en billedsamling af en overraskende størrelse.

Morten Jensens bo

Lørdag den 25. februar 1626 blev konge-

Rosenvinges gravkælder var foran korgitteret i Skt. Olai Kirke til højre for koråbningen. Foto: Torben Bill-Jessen.

lig majestæts tolder Morten Jensen ringet til graven i Skt. Olai kirke i Helsingør. Hans sidste hvilested blev den gravkælder, han selv 15 år tidligere havde ladet indrette i kirken mellem kortrappen og den øverste kirkebænk i mandssiden. Her kom han til at hvile sammen med tre af sine fire hustruer. Den fjerde overlevede ham med 35 år.

Det var ikke en begravelse i stilhed. I følge skiftet kostede begravelsen 377½ rigsdaler eller langt over, hvad en selv dyr begravelse ellers kostede. Der er ingen tvivl om, at det var en af byens spidser, der blev lagt i graven.

Morten Jensen havde været ansat på Øresunds Toldbod i 46 år og havde sideløbende med sit arbejde som toldskriver og senere ledende tolder været købmand og drevet et teglværk og et logihus. Desuden ejede han adskillige udlejningsejendomme i byen. Det var derfor et anseligt bo, han efterlod sig.

Billedsamlingen

Skiftet krævede i alt 15 møder spredt over 13 måneder fra 9. maj 1626 til 6. juni 1627. Det er på det fjerde af disse mange møder, den 24. maj 1626, det overraskende set i forhold til andre borgerlige skifter fra samme tid dukker op. Morten Jensens bo rummede 188 billeder. Tilsammen blev de af to indkaldte lokale malere, Casper Hollefeldt og Casper Keilhou, vurderet til at have en værdi på knapt 400 daler. Derudover var der ikke-vurderede portrætter til et halvhundrede daler eller mere og tre små ikke-vurderede alabasttavler.

Der kan være flere grunde til, at Morten Jensen havde så stor en samling. Gennem nogle år havde den hollandske maler og kunsthandler Pieter Isaacsz, som på sam-

me tid var generalstaternes repræsentant i Helsingør, dansk hofmaler og svensk spion, boet til leje i en af Morten Jensens ejendomme. Maleren kan have været i bekneb med huslejen og efter hollandsk skik have betalt med billeder. I så fald kunne man forestille sig, at Morten Jensen havde samlet malerierne på lager med salg for øje. Men sådan ser det ikke ud. Alle billederne var fordelt i hans egen bolig og et dertil hørende lysthus. Det gjaldt også de syv billeder, han i 1617 faktisk havde fået til dækning af gæld efter en afdød hollænder, Willum Ariansen, der havde boet i et andet af hans huse.

Derfor virker det heller ikke, som om Morten Jensen har betragtet sine kunstværker som investeringsobjekter, som måske ad åre kunne give en fortjeneste ved salg. Kort sagt, at han spekulerede i kunst. Morten Jensen var i det hele taget ikke en mand, som spekulerede i usikre investeringer. Han havde f.eks. kun part i et enkelt skib, hvilket var usædvanligt i hans egenskab af købmand med internationale forbindelser.

Hans svoger, storkøbmand og borgmester Johan Willumsen, som døde i 1623, tre år før Morten Jensen, havde således adskillige skibsparter. Til gengæld nævnes der ikke et eneste billede registreret i hans bo.

Der skulle naturligvis en vis velstand til, før man investerede i kunst. Men velstand alene gjorde det altså ikke. Den mest naturlige forklaring på Morten Jensens mange billeder er derfor, at han med Styhrs udtryk havde en *begejstret interesse* for kunst. Den kan være blevet vakt til live under hans sandsynlige uddannelsesophold som ung mand i Holland, hvor kunst i borgerlige hjem som nævnt var vidt udbredt, og siden være styrket af hans om-

gang med hollandske indvandrere i Helsingør, ikke mindst Pieter Isaacsz, som han som husvært naturligt havde nær forbindelse til. Hertil kom hans færden som øresundstolder med ærinde til kongen på de lokale slotte, Kronborg og Frederiksborg. I 1611 blev han endda bedt om at udarbejde en inventarfortegnelse for disse to slotte samt for Hørsholm, Esrom og Teglstrup og har således haft god grund til at studere de mange kunstværker, kongen indkøbte i begyndelsen af århundredet.

Men uanset, hvad grunden var, havde Morten Jensen en usædvanlig stor billedsamling. Den ansatte værdi for det enkelte billede svingede fra 1 mark til 30 rigsdaler med knapt halvdelen i området fra ½ daler til 3½ daler. Der er ingen malernavne angivet; men 119 af billederne er noteret med titel. Kun enkelte angives som malet med oliefarve (2), en del med vandfarve (35). Nogle omtales som kobberstik (45), en del anføres blot som tavler eller små tavler, og kun ved enkelte angives, at de er i ramme.

Flere har uden tvivl været i ramme af hensyn til ophængning, som dog også kunne foregå ved opklæbning eller fastgørelse til væggen med stifter. En række af 'tavlerne' kan have være oliemalerier på træplader, men kan også betegne billeder på papir, Vandfarvebillederne har sikkert været pennetegninger med efterfølgende bemaling.

Bortset fra portrætterne er sandsynligvis alle billeder importeret fra Holland. Der var på det tidspunkt sagt med Styhrs ord endnu ingen nævneværdig *artistisk Opfattelse* i Danmark og dermed heller ingen dansk fremstilling af kunst.

Samlingens fordeling i boligen

Morten Jensens malerisamling var som nævnt fordelt på to bygninger. Flest fandtes naturligt i den ejendom, han boede i. Men også et toetages lysthus kaldet Pilekøkken i en ikke nærmere stedfæstet have var vel forsynet med billeder.

Det følgende vil forme sig som en vandring gennem Morten Jensens hovedgård og lysthus på udkig efter billeder, stykker eller tavler, som de oftest kaldes. Hovedgården først.

Allerede i *forstuen* blev man mødt af de første seks billeder. Deres motiv er ikke angivet, ej heller størrelse, hvad de er malet på, eller om de er i ramme. De nævnes blot som seks stykker vandfarve.

I *Stuen* kunne man glæde sig over det dobbelte antal billeder. Der var fire indrammede vandfarvestykker med Europa, Asien, Afrika og Amerika, sikkert allegorier. I den dyre ende var der et billede af dåben og af en bispevielse, begge hver for sig vurderet til 15 daler. I den prisklasse var også et billede af Jesu nedtagelse af korset, vurderet til 10 daler. Til de bibelske motiver hører ligeledes en lille tavle med Jomfru Marias besøg hos Johannes Døberens mor Elisabeth. Hertil kom et billede med et dødningshoved, to små tavler med romerske kejsere og et skibsbillede samt endelig en lille tavle uden angivet motiv.

Sengekammeret havde en allegorisk billedserie med de tolv måneder i vandfarve. Desuden et Mariabillede og et landskabsbillede samt en lille tavle uden motivangivelse, i alt 15 stykker. Ingen af dem højt vurderet og vel derfor sandsynligvis tegninger eller kobberstik.

Den lille sal var det rum i hovedgården, som var prydet af de fleste billeder, i alt 28. Mon ikke hovedstykkerne var de to

Medalje med
Frederik 2.
og
dronning Sophies
portrætter

portrætter af Frederik II og hans dronning Sofie? Måske personlige gaver til toldskriveren som udtryk for kongens gunst og sikkert kobberstik. Der var fire bibelske motiver: Abrahams historie, Kristi fødsel, Kristi dåb og en lille tavle med Marias historie. En serie på 14 små tavler viste de hedenske (romerske) kejsere. Dertil kom Adonis' og Andromedas historier og Ovids Acteon, desuden en allegori med den ene af de fem sanser, hørelsen, og sluttelig et billede med den gådefulde betegnelse: "den fugelheine" og tre vandfarvestykker uden angivet motiv.

I *den store sal* var det kostbareste stykke en bordhimmel med de fire monarkier påmalet. Det fremgår ikke, om malerierne er malet under selve himlen eller på eventuelle sidestykker. Under alle omstændigheder har der været enorm forskel på denne bordhimmel og den pragthimmel, Frederik II fik vævet til Kronborg i 1586. - En hædersplads i salen har uden tvivl portrættet af Christian IV haft. Af bibelske billeder var der tre: et vandfarvestykke af Den babylonske Forvirring, et oliemaleri af Judits historie og et ikke nærmere betegnet Ecce Homo-billede (Jesus for Pilatus). Fra kirkens historie var der et Hieronimus-billede. Fra den mytologiske historie et Acteon-billede i oliefarve og et stykke med Venus og Cupido. Den romerske historie var repræsenteret med tre, måske fire, stykker: Den romerske Fred, et romersk triumftog og Atilius' historie. Og måske skal stykket benævnt

Christian 4. Fra indersiden af omslaget i den bibel der udkom 1633.

Antonimus, som var placeret ”wed Skorsteennen” regnes med her, måske blandt de kirkehistoriske. Fra nyere historie sås et billede af Hollands Triumf (søslag?). Desuden var der allegoriske billeder af våren og af menneskelivet (kobberstik). Endelig var der en lille rund tavle og fem kobberstik. Ingen af disse med angivelse af motiv. I alt var der 21 billeder i salen, som uden tvivl også med andre rum i boligen har været prydet med paneler og drætter (mønstrede tapeter).

Hans Poulsens kammer, som var det næste vurderingsmændene tog fat på, rummede kun fem billeder. Her var et vandfarvestykke med landskabsmotiv, derudover en

lille tavle med Venus og Cupido og et billede betegnet Banquett (gudernes?) samt to små tavler uden betegnelse.

Den grønne stue rummede syv billeder. Der var et bibelsk Marie-billede og et kirkehistorisk Jeronimus-billede. Til den mytologiske kategori hørte et billede af Gudinders Samling. Der var to landskabsbilleder, det ene malet med vandfarve og i ramme og et enkelt maritimt billede. Et sidste billede benævnes ved vurderingen Markeri, ved fordelingen Mathies, og kunne således være af en af de 12 apostle.

Johan Mortensens kammer havde en serie på otte stykker med dyder og desuden to landskaber, det ene ”Wed Sengen”.

På *kontoret* var der et enkelt ”stenskiveblad” med træramme og i *gården/haven* tre små stenskiveblade, som har kunnet klare den udendørs placering. Dermed var billedvurderingen i hovedgården til ende.

Lysthuset rummede 74 billeder fordelt på tre rum. Og her kunne man måske snarere forestille sig, at der trods alt var tale om en form for lagervare, som gerne måtte afhændes.

Det første rum benævnes blot *Lysthuset*. Her var 20 kobberstik uden motivangivelse. Desuden et stykke med Kristi fødsel, et Mariabillede og et med Marias rejse i Ægypten, Maria Magdalene i Haven og et billede af frelseren (Salvator) samt fire stykker med evangelisterne. Fra mytologien var der et billede med Gudernes Triumf, fra historien et kobberstik med den spanske og engelske krigs armada som motiv, et billede af en sejlførende vogn (currus Velifero), et søkort og et ikke definerbart ”krustestykke med 3 slags billeder”.

Stuen under lysthussalen rummede bibelske billeder med Abrahams Historie, Lot med sine to døtre og et motiv med Den fortabte Søn, to allegorier med Håbet og Kærligheden, fra den mytologiske verden et billede med Mars, Venus og Cupido. Desuden en lille tavle med to ansigter og to landskabsbilleder i vandfarve. Og endelig 19 små ikke nærmere beskrevne kobberstik.

I *Lysthussalen* var der 12 billeder. Et med Den babyloniske Forvirring, et med Kristi Fødsel, og et portræt(!) af Jerusalem. Mytologien var repræsenteret af Herkules og et kobberstik med Pallas (Athene). Der var et historisk billede: Hollands Triumf, og et allegorisk med Tre Kunster. Desuden fem vandfarvestykker uden angivelse af motiv.

Uden bestemt placering fandtes der i boet tre malede portrætter, et af Morten Jensen som ung, og et af hver af to af hans sønner, Mogens og Morten, samt tre små ala-

basttavler og yderligere de nævnte ikke-vurderede portrætter, som kun giver sig til kende ved at indgå i arvens fordeling.

Motiver

De 119 navngivne billeder kan opdeles i motivgrupper. Følger man Povl Ellers opdeling, hører godt halvdelen (62) hjemme i en gruppe med mytologi, romersk historie og allegori, mens godt en fjerdedel (32) er bibelske billeder, helgener, kristelige allegorier, og endelig udgøres knapt en femtedel (25) af historiske emner, genbilleder, landskaber og søstykke, arkitektur og typografi mm. Det gælder om alle billederne, at de kun er overleveret som navne i skifteprotokollen. Og for 69 stykker har vi ikke engang et navn. 42 af disse benævnes kobberstik i serier på 19, 14, 5 og 4. Som vandfarvestykker omtales 14, også de i serier på 6, 5 og 3.

At dømme efter motiverne hører billederne hjemme i populære serier med stor udbredelse. En række af de mytologiske titler peger mod Harlem som fremstillingssted. Men da der ingen kunstnernavne er angivet, kan der ikke siges noget nærmere om billedernes oprindelse eller motivudformning.

Uden sammenligning i øvrigt består Morten Jensens langt mere beskedne samling af de samme motivkredse, som Christian IV's malerisamling på Frederiksborg, hvor toldereren under sine besøg ville kunne nikke genkendende til bibelske motiver som Lot med sine to Døtre og Judits Historie. Såvel konge som tolder havde to billeder af kirkefaderen Hieronimus. Fra mytologien var de fælles om billeder af Venus & Cupido, Acteon og Herkules. Og måske havde Morten Jensens (gudernes) Banquet et modstykke på Frederiksborg i

Familien Rosenvinges våbenskjold fra deres stol i Skt. Olai Kirke. Foto: Torben Bill-Jessen.

Skt. Olai Kirkes prædikestol er oprindelig fra 1567. Men 1624 bestod borgmester Hans Paulsen og Willum Mortensen Rosenvinge en ny staffering og forgyldning af stolen, ligesom adskillige ting blev tilføjet. Her ses Rosenvinges våben over prædikestolens dør. Foto: Torben Bill-Jessen.

Convivium deorum (Gudernes gæstebud). Mens kongen havde allegorier over alle de fire årstider, måtte toldereren nøjes med Våren. Til gengæld havde toldereren 14 romerske kejsere, mens kongen kun havde 12. Det var åbenbart den type motiver, der var gængse i slutningen af det 16. og begyndelsen af det 17. århundrede, hvadenten man var til store malerier, eller til mindre billeder.

Lidt bemærkelsesværdigt er det, at der er seks billeder i tolderhjemmet, hvor Jomfru Maria optræder enten alene eller sammen med andre. Jesu mor har åbenbart 90 år efter Reformationen endnu ikke sluppet sit tag i mennesker.

Ser man på fordelingen i rummene i Morten Jensens to huse, kan der ikke umiddelbart ses noget bestemt mønster bortset fra, at de forskellige motiver er godt og grundigt blandet i stort set alle rum. Bibelske billeder, der kunne stemme sindet til an-

dagt, hænger side om side med erotiske værker, der næppe ville have samme virkning. Det i sig selv kan naturligvis betegnes som et mønster: det timelige og det evige i nær sammenhæng som i menneskelivet i øvrigt.

Francis Becketts ord om kongens malerisamling på Frederiksborg kunne også dække tolderens billedsamling: *I sandhed, det var et blandet Kor af Røster, der rejste sig fra Billederne ... Men denne Blanding er jo Tilværelsens Indhold, og det er betegnende for Renæssancens Kunst, at den har hengivet sig baade til Kristendom og Hedenskab, til Aand og Natur.*

Den usystematiske ophængning kunne også tages som udtryk for, at Morten Jensen i det hele taget ikke var nogen systematisk samler. Han har således kun et billede ud af fem af de fem sanser og kun Våren af de fire årstider. Han har et billede af håbet og af kærligheden, men mangler et billede af troen i den velkendte trehed tro-håb-kærlighed. Til gengæld har han en dyd for meget, idet han har otte dyder hængende på sine vægge, hvor det klassiske antal ville være syv.

Da man i 1624 forbedrede prædikestolen skulle man bruge flere løvehoveder. Løven til venstre er fra 1567 og den til højre fra 1624. Foto: Torben Bill-Jessen.

Prospektet viser øresundbyerne og den store trafik i Sundet omkring 1590. Dominerende i billedet er Frederik 2.s prægtige Kronborg. Fra Braun og Hogenberg, Verdens Byer.

Skiftet giver i øvrigt selv et eksempel på, hvordan en sammenhængende billedserie kunne blive adskilt. Af de fire verdensdele arvede enken Afrika og Amerika, mens sønnen Willum Mortensen fik Europa og Asien. Samme deleskæbne overgik Håbet og Kærligheden.

Indkøb

Der kan ikke gives noget entydigt svar på, hvor Morten Jensen fik sine billeder fra. Han havde ingen kunsthandel lige om hjørnet, hvor han kunne supplere sin samling. Og så i en vis forstand alligevel, i hvert fald i de senere år af sit liv. Kongens hofmaler Pieter Isaacsz havde som nævnt lejet sig ind i et af Morten Jensens huse. Ud over at være maler, var han som så

mange hollandske malere også kunsthandler. Som sådan brugte kongen ham. Og Morten Jensen har utvivlsomt gjort det samme, men kan også have købt af Isaacsz egne frembringelser. Enkelte billeder fik han som nævnt ovenfor til dækning af sine krav i et dødsbo.

En halv snes år, før Pieter Isaacsz i 1617 kom tilbage til Helsingør, hvor han var født, var en anden af de hollandske tilflyttere til Helsingør Jonas Charisius, som også boede næsten nabo til Morten Jensen, i et par omgange i Holland for at købe kunst til kongen. Han kan vel have hjembragt billeder til toldereren også.

Som købmand havde Morten Jensen handelsforbindelser med Holland, sandsynlig-

vis gennem en faktor, som tog vare på hans forretninger i Amsterdam. Også gennem ham har han kunnet handle kunst. Desuden medbragte hollandske skibe kunst både som last og til privat salg.

Samlingens fordeling til arvingerne

Umiddelbart efter vurderingen blev samlingen delt i to lige store dele, som enken på den ene side og Morten Jensens sønner, Willum, Johan og Morten på den anden side, kastede lod om. Enken først. Hun havde dog forlods til fordel for sønnerne givet afkald på himlingen. Den var modregnet i et parti brænde, hun havde fået. Også portrættet af Christian IV blev taget fra. Det skulle senere medtages ved en fordeling af andre portrætter.

De to dele havde derefter hver en værdi på 177 daler, 2 mark og 12 skilling. Det fremgår ikke, hvem der foretog fordelingen, men det vil være nærliggende at tro, det var vurderingsmændene.

Da enken havde fået sin del, blev sønnernes del fordelt imellem dem. Selv om det ikke er anført, må man antage, at vurderingsmændene har delt sønnernes del i tredjedele, som der efterfølgende er blevet kastet lod om. Det har i forløbet åbenbart været muligt at købe af hinandens dele ved at betale vurderingsprisen. I hvert fald købte og betalte Johan straks billederne af 14 romerske kejsere, som var tilfaldet Morten. Povl Eller giver dem den bemærkning med – *de er ellers sjældne*. Det har Johan måske også vidst, og broderen opholdt sig i Moskva og var repræsenteret ved skiftet af en af byrådet udpeget person.

På et senere møde blev nogle portrætter fordelt blandt arvingerne *ep̄ter deris egen Nøye*. Her var det nævnte portræt af Chri-

stian IV med. Det tilfaldt ved lodkastningen Morten sammen med et portræt af hans far som ung og to små portrætter af Morten selv og hans afdøde bror Mogens som børn. Willum købte omgående disse fire portrætter. Det er desværre kun Mortens tredjedel af brødrenes halvpart, der er beskrevet, altså kun en sjettedel af samtlige portrætter. Den var vurderet til ni daler. Hele portrætsamlingen må derfor have været prissat til ca. 54 daler. Morten fik desuden fem små billeder til tre daler og tre alabasttavler uden vurderingspris, så måske skal den samlede værdi af portrætterne opjusteres med en snes daler eller mere.

Der er ingen antydning af, hvem der har været portrætteret på de ikke beskrevne billeder. Men man kunne gætte på, at der måske imellem portrætterne har været et familiebillede til det epitafium, Morten Jensen havde købt plads til at ophænge ved sin gravkælder i Skt. Olai kirke, og som der blev sat penge af til i skiftet.

Den nu således spredte samplings skæbne kan ikke følges videre op i tiden. Den eneste af arvingerne, der findes et skifte efter, er Johan Mortensen, som døde godt to år efter sin far. Men der er ingen inventarliste i hans boopgørelse. Og Morten Jensens epitafium blev aldrig hængt op.

Mogens Jensen

Utrykte kilder:

Helsingør Skifteprotokol 1599-1603, 1625 -1627; 1628-1631

Skt. Olai Kirkes Regnskaber 1624-1627

Øresundstoldbøger 1580-1626 i Sound

Toll Registers Online www.soundtoll.nl

anføres med rullenummer og scannummer som følger: STRO 020_0004)

Litteratur

- Beckett, Francis: *Fredriksborg II Slottets Historie*, 1913
Danmarks Kirker II, Frederiksborg amt, Bd. 1 (Skt. Marie kirke), 1964
- Degn, Ole: *Rig og fattig i Ribe*, 1981
Den store Danske Encyklopædi
- Eller, Povl: *Borgerne og billedkunsten på Chr. 4s tid, uddrag af Helsingørs skifteprotokoller 1621- 1660*, Fra Frederiksborg Amt Årbog 1974
- Rosenborgtidens malere i Lassen Erik m.fl.: *Dansk Kunsthistorie 2*, 1973: 137ff.
- Friis, Lilli: *Æde og drikke*, i Axel Steensberg (red.) *Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede, 1620-1720*, 1969: 404-438
- Horstbøll, Henrik: *Menigmands Medie. Det folkelige bogtryk i Danmark 1500-1840*, 1999
- Hvass, Lone: *Borgernes begravelse i: Hvass, Lone m.fl. red.: Restaureringen af Helsingør Domkirke 2000-2001 og undersøgelserne af de borgerlige begravelser*, Helsingør 2002:69-98.
- Johannsen, Birgitte Bøgild & Johannsen Hugo: *Ny dansk Kunsthistorie*, 1993
- North, Michael: *Art and Commerce in the Dutch Golden Age*, 1997
- Olrik, Jørgen: *Borgerlige Hjem i Helsingør for 300 Aar siden*, 1903
- Poulsen, Hanne: *Skære, Skildre og Staffere i Axel Steensberg (red.) Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede, 1620-1720*, 1969:439-460

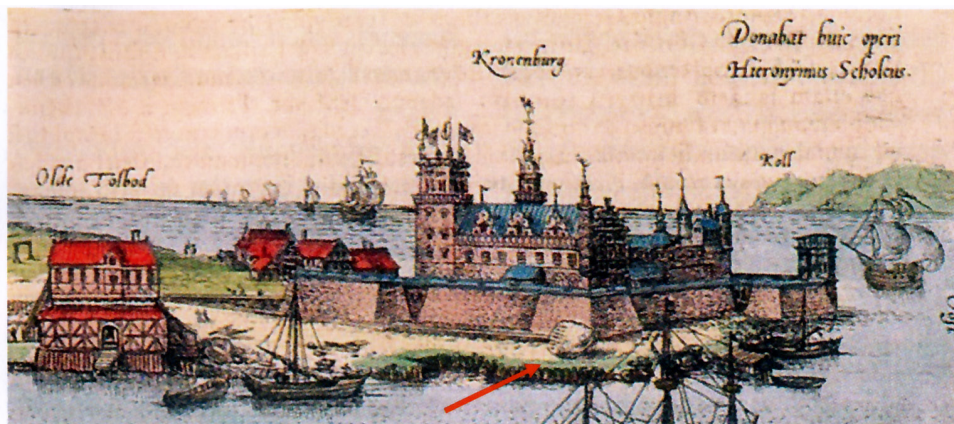
Lappestenen

Af Torben Bill-Jessen

Den danske konge Frederik 2. fik i 1576 den mærkværdige og aparte ide, at flytte en af Danmarks store vandreblokke fra istiden, fra den af naturen forud bestemte plads på stranden ved fiskelejet Lappen og ned til slottet Krogen. Den må indtil da, have været et markant indslag i geografien nord for Helsingør. Pengene til foretagendet hentes her, som så ofte før, fra Øresundstoldens uudtømmelige guldstrøm, der næsten af sig selv flød ind over rigets grænser. Netop Sundtoldens regnskaber i Rigsarkivet fortæller herom.

For at stenen kunne komme fra Lappen til slottet, skulle der arbejdes med landskabet. Grunden skulle planeres, terrænet nivelleres, evt. grøfter fyldes op og træer fældes, og så skulle det laves om vinteren, således at man brugte isen som glidebane. Kongen fik sin lensmand på Krogen, Johan Due til at stå for foretagendet. Due aftalte med en af den tids store entreprenører Henning Graver, at han og 25 andre skulle grave "fran Lappesten nærerendis kongelig majestæt, oprøddit veyen som stenen skulle

På det tidligere brugte udsnit af Hans von Kniepers tegning ses Lappestenen.

frem til emodt Slotit". Derfor skulle de tilsammen have 77 mark og 4 skilling. Henning Graver var en af de entreprenører, som Frederik 2. benyttede i de store gravearbejder, han satte i værk i 1570 og 80erne. Her ændrede landskabet karakter omkring Helsingør, hvor utallige fiskedamme og kanaler blev gravet og uddybet. Nævnes kan Stubbedammene, Fogeddammen, Hvideløkke Dam, Klaresø og Sortesø, der alle i de år blev gravet dybere og gjort tjenlige til fiskeopdræt. Ligesom der igennem Helsingør by blev lagt en vandledning ud til slottet fra de store damme og søer, der dengang kendetegnede Helsingørs omegn. Det fortælles, at kongen selv stod oven på blokken og opmuntrede mandskabet med tilråb. Frederik har tydeligvis ville imponere og vise sin manddomsstyrke

med sådan en kæmpedåd, mens dronningen lå i barselsseng på Frederiksborg. Det endte da også med en dejlig dreng som fik navnet Christian 4.

Fra København hentede man erfarne tømmermænd med god forstand på at fremstille en "sluffe" (slæde). Det var på denne slæde, man en vinterdag ville føre Lappestenen ind til kongeborgen "Krogen", som slottet endnu kaldes her. Det drejer sig om tømmermændene Christiern Jensen, Jens Nielsen og Niels Laursen, som begyndte arbejdet den 17. december for 1 daler til hver i kostpenge for en uges arbejde. Efter årsskiftet fortsattes arbejdet den 12. januar med at 8 tømmerre ligeledes fra København ansattes for en uges arbejde til samme løn som de forrige, nemlig på 1

daler i kostpenge, deres navne var Christiern Nielsen, Niels Jensen, Sovren Jensen, Jens Jensen, Niels Schoning, Niels Laursen, Jens Christiernsen og Jacob von Lübeck. Både den 19. og den 26. januar forhandlede Christiern Tømmermand på de 8 Københavnske tømmermænds vegne med Johan Due om samme løn på 1 daler til hver for en uges arbejde. Den 31. januar tog tømmermanden så tilbage til hovedstaden.

Arbejdet med stentransporten var en stor kraftanstrengelse, og kongelig majestæt "seilf thil honnde var her paa Slottidt och Hans Madtzen anammedt som hans majestæt naadeligen gaf thil hans naadis eigit foelck tømmermendt, bøsseskytter och baadtzmend som haffue arbeydit och frem dregitt Lappesteen hiedt for Slottidit 459 daler". Her nævnes ikke hvor mange tømmermænd, bøsseskytter og bådsmand der deltog, men beløbet fortæller, at det var mange.

Vel ankommen til Krogen fortingede Johan Due med Henning Graver, at han skulle "graffue vnder Lappesteen saa hand ligger frij af jorden och siden kaste eet diige neder fran stene och vdi Stranden att vandit icke bliffuer i graffuen

staaendis, men kandt løbe neder i stranden", for dette arbejde fik han 4 daler.

De mange skader der opstod under arbejdet fortæller deres tydelige sprog om besværlighederne. Der er tilsyneladende ikke brugt heste som trækraft, men tømmermænd, bøsseskytter og bådsmand med gode overarme. En kongelig bådsmand ved navn Simen Christiernsen der var kommet med noget redskab til flytningen af Lappesteen blev syg og lå hos Dirick von Bremen i 3 uger. To bådsmand hvoraf den ene hed Hans Møenbo og den anden Rasmus Nielsen fik begge "slagit theris been forderft hoes Steennene". Johan Due befalede Hans Skriver at betale til bøsseskytte Hans Hansen, der var boende her i Helsingør og "var och paa samme arbeyde och hans ben slagit forderfuit" 1 daler. Som om det ikke var nok, så var Jacob Bertelsen, der var skibsmand på skibet "Hamborgs Løve" også slaget forðærvet. De tre bartskærere: mester Jacob, mester Thyell og mester Hans fik 1 daler pr. person for yderlig behandling af 10 bådsmand, der blev "slagen forderfuit i hoffuit och paa benene hoes Lappesteen". Det er 15 personer, der blev mere eller mindre "slagit for-

derfuit i hoffuit och paa benene” for denne kongelige fornøjelse.

Øresundstoldens Regnskaber konkluderede, at prisen for denne kongelige fornøjelse beløb sig til 545½ daler og 4 skilling dansk.

Lappestenen blev af samtiden betragtet, som en af slottets største mærkværdigheder. I 3 år henlå stenen uden for slottet, først i 1580 blev arbejdet genoptaget og stenen lagt der, hvor den ses på tapetet, ved foden af den sydøstlige bastion. Der blev indhugget en latinsk inskription på stenen, som i teksten til Braunikus billedværk gengives således: ”Anno 1577 Fridericus 2, Daniaë Rex, curavit hoc saxum a primo suo loco, ubi vicissim alius subrogatus est lapis, ad hoc devolvi locum” (År 1577 lod Frederik II, Danmarks konge, denne sten flytte til dette sted fra dens første plads, hvor en anden sten blev lagt i stedet).

Om stenens videre skæbne vides at i 1597 altså kun 20 år efter, lod den næste konge i rækken og Frederiks søn Christian 4. noget pietetsløst stenen sønderslå af 6 stenhugger-svende, efter sigende for at bruge materialet til en bro ved Frederiksborg.

I 1577 var byggeriet af Kronborg nået så vidt, at stenhuggermester Hermann Gertsen oven over “Mørkeport” som fører igennem slottets bastioner, kunne opsætte en plade med tysk indskrift, som meddeler om byggeriet og at Krogen nu hedder Kronborg. Den 24. januar 1577 havde Frederik 2. nemlig udstedt en forordning om navneskiftet og fastsat en skrap straf for at bruge det gamle navn Krogen: “Findes nogen derimod at gøre, da skal vor lensmand have fuldmagt at dele den sit faldsmål, hvilket skal være en god oxen til hans herskab, hvor efter sig hver kan vide at rette”. Frederik 2. Var særdeles stolt af sit nye slot, og han understregede omhyggeligt, at det storladne byggeri ikke havde kostet rigernes indbyggere en eneste skilling. Det var også korrekt, efter som alle byggeudgifter blev betalt af Sundtolden. Over alt i regnskaberne nævnes slottet ved navnet Krogen. Men ved sammen-tællingen nævnes at dette år brugtes i alt 40.845 daler, 5 skilling, 1 album på slottet “Kroneborg”.

Litteratur:

Øresundstoldens Regnskaber år 1576, side 1389

Laurits Pedersen bog I, side 315

Udflugt til kollektivet SVANHOLM i Horns Herred

Søndag den 22. maj 2016 kl. 14.00

Mødested: Svanholm Allé 2, 4050 Skibby

Guidet rundvisning + kaffe i caféen koster 120 kr. pr person

Det kan ikke siges, hvor gammel Svanholm er, men herregården har haft en lang række adelige ejere, som er kendt fra 1346 til 1934.

Staten overtog da gården og videresolgte den. Derefter kom endnu en række ejere frem til 1978, hvor stedet blev omdannet til storkollektiv.

Den nuværende hovedbygning er opført i 1744 af Adolph Andreas von der Lühe som et trefløjet anlæg i barok stil. Den blev bygget oven på kældre, hvis oprindelse kan spores tilbage til 1550. Svanholm var stærkt medtaget efter Grevens Fejde i 1536, hvor bl.a. gårdens brevkister var blevet stjålet.

Tilmelding til Niels L. Nielsen på niels@nielsensskibby.dk eller tlf. 4752 8408 senest søndag den 08. maj.

Udflugt til borgcentret i Vordingborg

Lørdag d. 17. September

I maj 2015 havde vi planlagt en busudflugt til Vordingborg, men måtte aflyse. På opfordring vil vi udbyde udflugten igen, men med **samkørsel i privatbiler** og uden spisning på stedets restaurant inkluderet i prisen. **Nærmere i august.**